

Samenvatting van Joanne van der Leun & Avalon Leupen (2009) *Informele huwelijken in Nederland; een exploratieve studie*. Leiden: Universiteit Leiden, Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het hedendaagse Nederlandse recht kent alleen een burgerlijk huwelijk. De laatste jaren waren er indicaties dat religieuze huwelijken steeds vaker zouden worden afgesloten zonder dat burgerlijk huwelijk vooraf, wat wettelijk niet is toegestaan. De angst bestond dat dit soort informele huwelijken zouden toenemen. Ook bestond de indruk dat dit zou wijzen op een afkeren van de staat en dat er wellicht risico's aan verbonden zouden zijn. De voorliggende studie is een eerste verkenning naar informele huwelijken in Nederland. De volgende vragen stonden centraal:

- Welke kennis is beschikbaar over vormen van informele huwelijken die in Nederland voorkomen?
- Wat valt te zeggen over de aard en omvang van het verschijnsel informele huwelijken en over de achtergronden van daarbij betrokken personen?
- Wat is de reikwijdte van de wet? In welke gevallen is er sprake van wetsovertreding en in hoeverre speelt het Wetboek van Strafrecht hierbij een rol?
- Wat is bekend over de motieven die ten grondslag liggen aan informele huwelijken, zowel bij de partners als bij de geestelijken?
- Wat kunnen de gevolgen zijn voor de partners?

Literatuur en veldwerk

Het rapport bevat een inventarisatie van de beschikbare literatuur. De aanwezige kennis is gefragmenteerd en komt vaak slechts zijdelings naar voren. Vormen van informele huwelijken zijn uitgesplitst naar religieuze huwelijken (hindoe, islamitisch en katholiek), alternatieve huwelijken (humanistisch en wicca) en polygame huwelijken. In politieke en de mediadebatten gaat de laatste jaren de aandacht vooral uit naar islamitische huwelijken. Binnen discussies op internet wordt in veel gevallen helder dat deelnemers zich er bewust van zijn dat wettelijk gezien het burgerlijk huwelijk eerst dient plaats te vinden.

Omdat de aanwezige kennis beperkt is, zijn aanvullend 24 sleutelinformanten geïnterviewd bij vrouwenorganisaties, studentenorganisaties, migrantenorganisaties, universiteiten en overige instanties waaronder afdelingen bevolking van twee grote steden. In het navolgende worden de resultaten uit de literatuurstudie en uit de empirische studie samengevat aan de hand van de overige onderzoeksvragen. Bedacht moet worden dat het een kortlopend exploratief onderzoek betreft op grond van bronnen van uiteenlopende kwaliteit waaruit geen harde conclusies kunnen worden getrokken. Wel biedt de studie onderbouwde indicaties van de aard, omvang en achtergronden van het verschijnsel informele huwelijk.

Wat valt te zeggen over de aard en omvang van het verschijnsel informele huwelijken en over de achtergronden van daarbij betrokken personen?

Betrouwbare cijfers zijn niet te geven. Het aantal informele huwelijken in Nederland lijkt relatief beperkt te zijn. Toch weten alle respondenten in het empirische deel voorbeelden te geven uit eerste of tweede hand. Bij informele huwelijken binnen de traditionele religies in Nederland lijkt het te gaan om bijzonder kleine aantallen. In alternatieve kringen is niets bekend geworden over aantallen of een ontwikkeling daarin. Voor zover gesproken wordt over hindoehuwelijken bij Surinamers, is de indruk dat de omvang in Nederland afneemt, omdat het vooral oudere generaties betrof. Bij islamitische huwelijken wordt door respondenten een omgekeerde ontwikkeling geconstateerd. Vanuit verschillende segmenten binnen de samenleving komen geluiden dat er een toename te zien is in informele huwelijken binnen moslimkringen. Sommige respondenten brengen deze groei in verband met het zoeken naar een pure Islam onder vooral tweede generatie Marokkaanse jongeren en Nederlandse bekeerlingen. De algemene trend van informalisering van relaties lijkt hierin echter ook weerspiegeld te worden. In de literatuur wordt de toename, overigens met beperkte onderbouwing, ook in verband gebracht met fundamentalisme. Uit het empirisch onderzoek komt echter helder naar voren dat volgens respondenten juist het informeel islamitisch trouwen in een moskee in aanwezigheid van een imam afneemt.

Wat is bekend over de motieven die ten grondslag liggen aan informele huwelijken, zowel bij de partners als bij de geestelijken?

Deze studie bracht indirect inzicht in motieven van (aanstaande) partners. Die motieven lopen sterk uiteen en lopen soms ook door elkaar. Het meest genoemde motief is dat binnen islamitische kringen deze vorm van huwen een relatie en seksuele omgang legitimeert voor God en voor de sociale omgeving. Waar ongehuwd samenwonen in Nederland in brede kring geaccepteerd is, ligt dit voor veel moslims anders. Het religieus huwelijk biedt dan de gelegenheid de relatie te bevestigen zonder gelijk de stap te zetten naar een burgerlijk huwelijk. Vaak is dit vanwege het eigen geweten, soms ook om de ouders tevreden te stellen. Veel respondenten benadrukken ook dat het religieus huwelijk een proefperiode kan inhouden voor de partners. Daarna gaan ze eventueel wel over tot een burgerlijk huwelijk, of ze gaan zonder veel problemen uit elkaar. Het motief voor een dergelijk huwelijk om een relatie aan te gaan met meerdere partners lijkt in Nederland weinig voor te komen. Onwetendheid als motief wordt een enkele keer genoemd, vooral met betrekking partners die nog niet zo lang in Nederland zijn en uitgaan van regelgeving in het eigen land.

Andere motieven kwamen sterker in de literatuur en publieke discussie naar voren, en minder in de interviews. Zo kan een praktisch motief bestaan wanneer een van de partners geen geboortebewijs uit het land van herkomst kan krijgen of anderszins niet aan bureaucratische voorwaarden kan voldoen. Ook kunnen sommige moslims een hogere waarde toekennen aan het islamitische huwelijk dan aan het burgerlijke huwelijk in Nederland. Een verzetsmotief of het zich afkeren van de Nederlandse samenleving komt eigenlijk alleen naar voren in bronnen over de Hofstadgroep. Op zijn minst maakt de voorliggende studie

duidelijk dat er naast mogelijke zorgelijke motieven ook vele andere, minder zorgelijke, bestaan.

Wat is bekend over de gevolgen van informele huwelijken voor de betrokken partners?

Een cruciale vraag is wat de gevolgen zijn van informele huwelijken. Op dit punt komen twee verschillende visies naar voren. Een deel van de respondenten benadrukt dat mensen heel goed weten dat er op het punt van rechten een verschil is tussen een burgerlijk en een religieus huwelijk. Hierbij moet ook worden bedacht dat de vraag vrijwel alleen speelt bij tweedegeneratie migranten. De eerste generatie was meestal al getrouwd in het land van herkomst. Een ander deel van de respondenten, vooral binnen vrouwenorganisaties, geeft aan dat vooral vrouwen niet of onvoldoende op de hoogte zijn van het feit dat in Nederland geen rechten kunnen worden ontleend aan een informeel huwelijk. Hierbij gaat het vooral om eigendomsrechten en verantwoordelijkheden ten aanzien van kinderen.

Uit de geschreven bronnen blijken ook nog andere gevolgen waaronder polygamie, afhankelijkheid en isolement van vrouwen. Tevens wordt gewaarschuwd dat minderjarige vrouwen op deze manier tot een huwelijk gedwongen zouden kunnen worden. Hierover zijn we in de interviews bijzonder weinig tegen gekomen. Dat informele huwelijken jonge vrouwen onder invloed zouden kunnen brengen van radicale moslimgroepen komt naar voren in journalistieke bronnen en Kamerdebatten die vaak lijken terug te voeren op de ideeën die ook ten grondslag liggen aan een rapport van het NCTb (2006). Een onderbouwing voor de aanname dat de relatie tussen informele huwelijken en radicalisering causaal zou zijn is niet gevonden. Verschillende respondenten benadrukken ook dat die causale relatie er niet is.

Wat is de reikwijdte van de wet? In welke gevallen is er sprake van wetsovertreding? In hoeverre speelt het Wetboek van Strafrecht hierbij een rol?

De Nederlandse wet erkent alleen het burgerlijke huwelijk (artikel 1:30 BW) en stelt in artikel 1:68 BW dat er geen godsdienstige plechtigheden zullen mogen plaats hebben, voordat de partijen aan de bedienaar van de eredienst zullen hebben doen blijken, dat het huwelijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand is voltrokken. Dit wordt gesanctioneerd in 449 Sr, in dit artikel wordt beschreven dat de bedienaar van de godsdienst kan worden gestraft met een geldboete van de tweede categorie indien hij, voordat partijen hem hebben doen blijken dat hun huwelijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand is voltrokken, enige godsdienstige plechtigheid daartoe betrekkelijk verricht.

Zoals uit het bovenstaande blijkt vindt alleen een overtreding van de wet plaats vindt wanneer men trouwt waar een bedienaar van de godsdienst dit huwelijk uitspreekt of tot stand laat komen. In dit onderzoek zijn een aantal voorbeelden naar voren gekomen van religieuze plechtigheden waarbij een voorganger (pastoor, imam, pandit, hogepriesteres) twee mensen het huwelijk inleidt. Dit lijkt op het eerste gezicht binnen de reikwijdte van artikel 449 Sr te

vallen. Er is echter geen jurisprudentie die hierbij houvast biedt. Uit het empirisch onderzoek komen drie complicaties naar voren. Ten eerste blijkt er onduidelijkheid te zijn over de vraag wanneer een religieuze plechtigheid een huwelijksluiting is. Zo zou deze religieuze plechtigheid ook een inzegening van een relatie kunnen zijn. Het veldwerk laat zien dat onder andere veel islamitische huwelijken onder jonge migranten dat karakter van een huwelijk wel lijken te hebben. Ten tweede is onvoldoende duidelijk wie onder een bedienaar van de godsdienst verstaan moet worden. Bij islamitische huwelijken kwam naar voren dat er lang niet altijd een imam bij de religieuze plechtigheid aanwezig is. Een huwelijk kan gesloten worden door iemand anders dan de imam, bijvoorbeeld een vader die de Koran kan reciteren. Wiccaplechtigheden (ook wel aangeduid als 'heksenhuwelijken') worden geleid door een hogepriesteres eventueel samen met een hogepriester. Deze voorbeelden roepen de vraag op welke leiders van de plechtigheden aangemerkt kunnen worden als bedienaren van de godsdienst. De vraag is hoe dit in eventuele rechtspraak zou worden uitgelegd. Ten derde is de vraag wat omschreven kan worden als religie. Zo is bijvoorbeeld de vraag te stellen of een natuurreligie of wicca een religie is.

Geconstateerd kan worden dat veel voorbeelden die naar voren zijn gekomen in de interviews niet direct gezien kunnen worden als wetsovertredingen. Het is in de meeste gevallen de vraag of ze onder de reikwijdte van de wet vallen. De aangetroffen relatievormen onder moslimjongeren en in alternatieve kringen lijken in juridisch opzicht niet zoveel te verschillen van het ongehuwd samenwonen dat in Nederland normaal geworden is, maar dan bekrachtigd met een religieus ritueel.

In het rapport is met het oog op eventuele verdere onderzoeksinspanningen ook nagegaan wat de lacunes zijn in de beschikbare kennis en op welke wijze deze zouden kunnen worden opgevuld. Er zijn vraagtekens te stellen bij de meerwaarde van aanvullend onderzoek. De auteurs menen dat de noodzaak daartoe niet direct voortvloeit uit de voorliggende studie.

j.p.vanderleun@law.leidenuniv.nl